



Paul Klee, Το πορτρέτο ενός εξπρεσιονιστή

Ερνστ Μπλοχ Στοιχεία βιογραφίας*



Ο Ερνστ Μπλοχ γεννήθηκε στις 8 Ιουλίου 1885 στο Λουντβιγκσχάφεν, μια βιομηχανική πόλη επί του Ρήνου. Ο πατέρας του, Μαξ Μπλοχ, ήταν ανώτερος υπάλληλος των βαικαρικών σιδηροδρόμων. Κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας του Μπλοχ οι εντυπώσεις από την ανερχόμενη βιομηχανική πόλη του Λουντβιγκσχάφεν συνδυάστηκαν με τις τελείως διαφορετικές εικόνες από το Μάνχαϊμ, το οποίο αποτελούσε ηγεμονική έδρα και διέθετε θέατρα και βιβλιοθήκες που προσέφεραν δυνατότητες ψυχαγωγίας και μόρφωσης. Ο Μπλοχ ξεκίνησε από μικρός με την ανάγνωση φιλοσοφικών έργων καθώς και με τη συγγραφή μικρών φιλοσοφικών πραγματειών (η πρώτη το 1898) που στόχευαν ως επί το πλείστον στη διεύρυνση της αυτοσυνειδήσης και παράλληλα στη χάραξη ενός οριζο-

ντα γνώσης όπως αποδεικνύουν και οι τίτλοι τους: *Το σύμπαν υπό το φως του αθεϊσμού*, *Αναγέννηση της αισθητηριακότητας*, *Περί της δύναμης και της ουσίας της*. Η ενασχόληση του νεαρού Μπλοχ με φιλοσοφικά ζητήματα είχε ως «παράπλευρη» συνέπεια την κακή του επίδοση στα σχολικά μαθήματα, η οποία τον ανάγκασε να επαναλάβει μια τάξη. Στην ένατη τάξη, το 1904, ο δάσκαλός του θα σημειώσει στον έλεγχό του: «Οι επιδόσεις του είναι τόσο χαμηλές, ώστε με τα μεγάλα κενά στη γνώση του θα καταφέρει να επιτύχει στις απολυτήριες εξετάσεις μόνον με υπέρτατη ένταση της δύναμής του».

Εντέλει ο Μπλοχ θα καταφέρει να πάρει το απολυτήριο από το γυμνάσιο και θα ξεκινήσει το 1905 σπουδές φιλοσοφίας στο Μόναχο. Οι σπουδές στο Μόναχο θα διαρκέσουν ένα έτος. Κατόπιν ο Μπλοχ θα αποφασίσει να συνεχίσει τις σπουδές του στο Βυρτζμπουργκ, κοντά στον φιλόσοφο του ρεαλισμού Όσβαλντ Κϋλπε, όπου θα γνωρίσει και έναν άλλο φοιτητή, τον Μάρτιν Χάιντεγκερ. Παράλληλα με τη φιλοσοφία ο Μπλοχ σπουδάζει (ως παράπλευρα μαθήματα) φυσική και μουσική· η φιλοσοφία, η φυσική και η μουσική θα αποτελέσουν θεμελιώδη συστατικά του θεωρητικού του οικοδομήματος. Το 1908 θα καταθέσει τη διδακτορική του διατριβή, υπό την εποπτεία του Κϋλπε και με τον τίτλο *Κριτικά σχόλια*

* Οι πραγματολογικές πληροφορίες για τη βιογραφία του Μπλοχ ελήφθησαν από το βιβλίο της Silvia Markun *Ernst Bloch in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, Αμβούργο 1977.

για τον Rickert και το πρόβλημα της νεωτερικής γνωσιοθεωρίας. Ήδη αυτή την περίοδο σχηματίζεται η αντίληψη του Όχι-ακόμη-συνειδητού, την οποία ο Μπλοχ θα αναπτύξει σε πλήρες φιλοσοφικό σύστημα τις επόμενες δεκαετίες.

Από το Βύρτζμπουργκ ο Μπλοχ θα μεταβεί στο πνευματικό κέντρο του γερμανικού κράτους, το Βερολίνο, όπου θα καταφέρει να γίνει αποδεκτός στο ιδιωτικό σεμινάριο του Γκέοργκ Ζίμελ. Παρ' όλη την εκτίμηση που ο νεαρός διδάκτορας έτρεφε για τον Ζίμελ, δεν επρόκειτο να ασπαστεί τη φορμαλιστική φιλοσοφία και κοινωνιολογία του, καθώς η σκέψη του Μπλοχ επρόκειτο να στραφεί ακριβώς σ' αυτό που απέφευγε μεθοδικά ο Ζίμελ: το υλικό περιεχόμενο των αξιών. Την ίδια περίοδο θα γνωρίσει στη Βουδαπέστη τον Γκιόργκι Λούκατς, με τον οποίο θα συνδεθεί με στενή φιλία μέχρι και τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου. Στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20ού αιώνα ο Μπλοχ θα ταξιδέψει με τον Λούκατς στην Ιταλία, και αργότερα θα εγκατασταθεί στο Γκάρμιν, όπου και θα συνεχίσει τις έρευνές του για την κατηγορία της Δυνατότητας και την οντολογία του Όχι-Ακόμη-Είναι. Από το 1912, με μεσολάβηση του Λούκατς, θα αρχίσει να συχνάζει στο σπίτι του Μαξ Βέμπερ στη Χαϊδελβέργη, χωρίς όμως να ασπάζεται τις αντιλήψεις του αντίστοιχου κύκλου, πράγμα που είχε αμοιβαία χροιά, όπως φαίνεται από τις αναμνηστικές αναφορές της Μαριάνε Βέμπερ «(...) Μόλις ήταν εδώ ένας νέος Εβραίος φιλόσοφος – ένας νεαρός με τεράστια μαύρη κόμη και εξίσου τεράστια αυτοσυνείδηση, θεωρούσε προφανώς τον εαυτό του πρόδρομο ενός νέου Μεσσία και ποθούσε να αναγνωριστεί ως τέτοιος. Από το ύψος των αποκαλυπτικών του θεωρήσεων έθεσε ερωτήσεις όλων των ειδών στον [Φρήντριχ] Νάουμαν, αυτός ήταν αξιαγάπητος, αλλά είχε προφανώς την εντύπωση ότι είχε να κάνει με ένα κάπως σαλεμένο άτομο»¹.

Το 1913 ο Μπλοχ παντρεύεται την Else von Stritzky (η οποία πεθαίνει το 1921). Από το 1914 αρχίζει η συγγραφή του βιβλίου *Πνεύμα της ουτοπίας* (*Geist der Utopie*), που θα δημοσιευθεί με τη λήξη του πολέμου το 1918. Με το νεανικό αυτό έργο ο Μπλοχ προσπαθεί, μέσω έντονης εσχατολογικής επιχειρηματολογίας, να εντοπίσει το μεταφυσικό τόπο των δυνατοτήτων που ελλοχεύουν στο ιστορικό μέλλον, ένα ερώτημα που δεν θα παύσει να τον απασχολεί σε όλη τη διάρκεια της συγγραφικής του σταδιοδρομίας: «Πρέπει να βρούμε μια έννοια που μοχθεί να επιτελέσει εκ νέου το Παρελθόν και να συμβουλευθεί εκ νέου το Μέλλον, ξεχωρίζοντας από το μεν την πίεση της ανεξίτηλης αδικίας και από το δε το χαρακτήρα της ανήσυχης, ακυριόραχτης περιπέτειας, μια κινητική και μόνον με αυτό τον τρόπο αναστοχαστική έννοια, η οποία βοηθά να δούμε προς το τέλος, να ανοίξουμε τις πύλες του Χριστού παντού σε όλα τα τμήματα και τις σφαίρες του κόσμου, να ανακαλύψουμε το τέλος της ιστορίας, να καλέσουμε τον Θεό, όπως θα είναι στο τέλος της ιστορίας, πίσω από το τεράστιο πρόβλημα μιας θεωρίας κατηγοριών του ατελεύτητου κόσμου»².

Κατά τη διάρκεια του πολέμου ο Μπλοχ εμπλέκεται σε δημοσιογραφικές συνεργασίες στην Ελβετία, μέσω των οποίων καταδικάζει τον πόλεμο. Το 1919 επιστρέφει στη Γερμανία, αρχικά στο Βερολίνο και κατόπιν στο Μόναχο. Στην πόλη αυτή θα κυκλοφορήσει και το δεύτερο βιβλίο του *Ο Τόμας Μύντσερ ως θεολόγος της επανάστασης* [*Thomas Münzer als Theologe der Revolution*]. Μετά το θάνατο της γυναίκας του ο Μπλοχ μετοικεί στο Βερολίνο, και το 1922 παντρεύεται την Linda Oppenheimer, ζωγράφο από την Φρανκφούρτη, σε ένα γάμο που θα διαρκέσει μέχρι το 1934, και από τον οποίο θα προκύψει μια κόρη. Η

δεκαετία του 1920 είναι πλούσια σε ταξίδια εντός και εκτός Ευρώπης. Παράλληλα ο Μπλοχ βρίσκεται σε επαφή με τους Κραχάουερ, Αντόρνο, Μπένγιαμιν (με τον οποίο γνωρίζεται από το 1918), Μπρεχτ, Κουρτ Βάιλ. Η κατάσταση της δεκαετίας του 1920 θα αποτελέσει και το θέμα του βιβλίου *Κληρονομιά της παρούσας περιόδου* [Erbschaft dieser Zeit], που γράφεται στα πρώτα έτη της δεκαετίας του 1930 και δημοσιεύεται το 1935. Η δεκαετία του 1930 χαρακτηρίζεται από πολλές μετακινήσεις: 1933 Ζυρίχη, 1934 Βιέννη, όπου ο Μπλοχ παντρεύεται την Karola Piotrkowska, μια Πολωνίδα αρχιτέκτονα, 1936-38 Πράγα, όπου το 1937 θα γεννηθεί ο γιος Jan Robert, και το 1938 μετανάστευση στις ΗΠΑ. Τα τελευταία χρόνια της μεσοπολεμικής ευρωπαϊκής του παραμονής ο Μπλοχ συνεργάζεται με αντιφασιστικούς κύκλους και αναπτύσσει έντονη πολιτική αφορογραφία, παράλληλα με σπουδές για την έννοια της ύλης, που θα καταλήξουν στα μεγάλα έργα της μεταπολεμικής περιόδου. Την ίδια περίοδο θα εμπλακεί στη λεγόμενη «Συζήτηση περί εξπρεσιονισμού» (Expressionismusdebatte), η οποία θα αποκτήσει άκρως πολιτικό περιεχόμενο εντός της γερμανικής διανόησης υπό την προοπτική αντιμετώπισης του εθνικοσοσιαλιστικού φαινομένου. Ενώ ο Λούκας θα υποστηρίξει την άποψη ότι ο εξπρεσιονισμός αποτελεί προπομπό του φασιστικού φαινομένου στο αισθητικό πεδίο, ο Μπλοχ (και άλλοι συγγραφείς, όπως ο Κλάους Μαν) θα υπερασπιστεί τη δυνατότητα επαναστατικής ερμηνείας του εξπρεσιονισμού. Παράλληλα με τη «Συζήτηση περί εξπρεσιονισμού» ο Μπλοχ θα λάβει θέση και ως προς τις δίκες της Μόσχας το 1937 και 1938, υποστηρίζοντας ανοικτά το σοβιετικό πολίτευμα και την πρακτική του στις παραμονές του πολέμου. Η στάση του αυτή θα αποτελέσει την αιτία αρκετών ρήξεων και εχθροτήτων, όπως και θα επιδράσει αρκετά αργότερα στην πρόσληψή του από τις μεταπολεμικές γενέες. Στη δεκαετία του 1960, και ιδιαίτερα μετά το 20ο συνέδριο του κομμουνιστικού κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης, όταν ο Μπλοχ θα επιμεληθεί το υλικό για την έκδοση των Απάντων του, δεν θα συμπεριλάβει τα αντιστοιχα κείμενα, τονίζοντας ότι ήταν δεσμευμένα στην πολιτική συγκυρία που τα γέννησε³.

Η παραμονή στις ΗΠΑ θα διαρκέσει έντεκα χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων, με τη συμπαράσταση της γυναίκας του, η οποία θα εργαστεί σε εστιατόριο και αργότερα σε αρχιτεκτονικό γραφείο, ο Μπλοχ θα γράψει τα σημαντικότερα έργα του: *Το αξίωμα της ελπίδας* [Das Prinzip Hoffnung], *Φυσικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια* [Naturrecht und menschliche Würde], *Υποκείμενο-αντικείμενο-Σχόλια στον Χέγκελ* [Subjekt-Objekt-Erörterungen zu Hegel].

Το 1948 ο Μπλοχ θα κληθεί να αναλάβει την έδρα φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Λιψίας, στη νεοπαγή Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας. Θα ανταποκριθεί στην πρόσκληση το 1949, και θα αρχίσει τις παραδόσεις του με την εναρκτήρια ομιλία: *Πανεπιστήμιο, Μαρξισμός, Φιλοσοφία*. Η περίοδος της Λιψίας, ιδιαίτερα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950, αποτελεί την περίοδο διάδοσης της μπλοχικής φιλοσοφίας και της επιρροής της σε φοιτητικούς κύκλους. Εδώ θα σχηματιστεί ο πρώτος πυρήνας των μαθητών της φιλοσοφίας του Δυνάμει, του υλισμού και της ελπίδας. Την πρόσληψη αυτή θα ενισχύσουν αρχικά και οι κρατικοί θεσμοί: Το 1955 ο Μπλοχ θα οριστεί τακτικό μέλος της Γερμανικής Ακαδημίας των Επιστημών και θα του αποδοθεί το Εθνικό Παράσημο της Λαϊκής Δημοκρατίας. Εντούτοις, οι πολιτικές εξελίξεις θα επιδράσουν και στη θέση του Μπλοχ στο πανεπιστήμιο και στην πολιτική σκηνή της Ανατολικής Γερμανίας. Με αφορμή τα γεγονότα στην Πο-

λωνία και στην Ουγγαρία (στην κυβέρνηση Nagy ο Λούκατς ήταν υπουργός πολιτισμού) ο Μπλοχ θα ασκήσει κριτική στην πολιτική της Ανατολικής Γερμανίας, ορμώνοντας από μια εκτίμηση της κατάστασης των επιστημών και τονίζοντας την ανάγκη διεύρυνσης του φιλοσοφικού ορίζοντα σε αντίθεση προς τη δογματική απολίθωση· η ομιλία όπου εκφράζονται αυτές οι σκέψεις, και η οποία δόθηκε στις 14 Νοεμβρίου 1956 με αφορμή την 125η επέτειο του θανάτου του Χέγκελ, θα κλείσει με τη συμβολική πρόταση: «Πρέπει επιτέλους αντί για πλακωτό να παίξουμε σκάκι». Οι παρατηρήσεις αυτές του Μπλοχ θα τον φέρουν αντιμέτωπο με τη διοίκηση του κόμματος. Το 1957 θα συνταξιοδοτηθεί (σε ηλικία 72 ετών), θα συλληφθούν ορισμένοι μαθητές του με την κατηγορία συμμετοχής σε απόπειρα ανατροπής του πολιτεύματος και ο ίδιος θα ωθηθεί σε απομόνωση στη Λιψία. Από αυτή την περίοδο αυξάνονται οι επαφές του με φορείς της Δυτικής Γερμανίας, τόσο με πανεπιστήμια, που τον καλούν για διαλέξεις, όσο και με εκδότες. Το 1959 θα υπογράψει τα πρώτα συμβόλαια με τον εκδοτικό οίκο Suhrkamp για έκδοση συγκεκριμένων έργων του· μια συνεργασία που θα συνεχιστεί για χρόνια και θα καταλήξει στην έκδοση των *Απάντων* του. Κυρίως μέσω αυτών των επαφών και εκδόσεων ο Μπλοχ γίνεται σταδιακά γνωστός στη Δυτική Γερμανία, την ίδια στιγμή που το όνομά του είναι σχεδόν απαγορευμένο στην Ανατολική Γερμανία. Το 1960 παραδίδει διαλέξεις σε διάφορα δυτικογερμανικά πανεπιστήμια και του απευθύνεται η πρόταση διδασκαλίας στο πανεπιστήμιο του Τύμπινγκεν.

Το 1961, ενώ ο Μπλοχ βρίσκεται σε διακοπές στη Δυτική Γερμανία, μαθαίνει για την ανέγερση του Τείχους στο Βερολίνο, και λαμβάνει την απόφαση να μην επιστρέψει στη Λιψία. Παραμένοντας στη Δυτική Γερμανία στέλνει την εξής επιστολή στη Γερμανική Ακαδημία των Επιστημών:

«Από τον Μάιο του 1949, μετά την επιστροφή μου από τη μετανάστευση στην Αμερική και αφού είχα αποδεχθεί την έδρα φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Λιψίας, ζούσα στο κράτος που αυτοχαρακτηριζόταν Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας.

Στα πρώτα χρόνια της πανεπιστημιακής μου δραστηριότητας απολάμβανα ανεμπόδιστα την ελευθερία του προφορικού και γραπτού λόγου και της διδασκαλίας. Τα τελευταία χρόνια αυτή η κατάσταση άλλαξε άρδην. Ωθήθηκα στην απομόνωση, δεν είχα καμία δυνατότητα διδασκαλίας, η επαφή μου με τους φοιτητές διακόπηκε, οι καλύτεροι μαθητές μου κρίσταντο καταδίωξη και κολασμό, η δυνατότητα επίδρασης μέσω δημοσιεύσεων απαγορεύθηκε, δεν μπορούσα να δημοσιεύσω σε κανένα περιοδικό και ο εκδοτικός οίκος *Ανοιχοδόμηση* στο Βερολίνο δεν ανταπεξήλθε στις συμβολαιακές του υποχρεώσεις όσον αφορά τα έργα μου. Προέκυψε έτσι η τάση να με θάψουν στη σιγή.

Απεναντίας, εδώ και αρκετό καιρό πανεπιστήμια, περιοδικά καθώς και ο εκδοτικός οίκος μου στη Δυτική Γερμανία μου έδωσαν τη δυνατότητα να διδάξω, να δημοσιεύω και να συνεχίσω ανεμπόδιστος τις μέχρι τώρα εργασίες μου. Μετά τα συμβάντα της 13ης Αυγούστου, τα οποία προοιωνίζουν ότι δεν απομένει πλέον κανένας χώρος ζωής και επίδρασης για αυτόνομα σκεπτόμενους ανθρώπους, δεν θέλω πλέον να εκθέτω την εργασία μου και εμένα τον ίδιο σε ανάξιες σχέσεις και στην απειλή, που είναι και το μοναδικό τους περιεχόμενο. Στα εβδομήντα έξι χρόνια μου αποφάσισα να μην επιστρέψω στη Λιψία.

Για το λόγο αυτό, αξιότιμε κύριε Πρόεδρε, θα πρέπει να σας ανακοινώσω ότι με πραγματική μου θλίψη δεν θα μπορώ να είμαι παρών στις μελλοντικές συνεδρίες της Γερμανικής Ακαδημίας των Επιστημών, της οποίας είμαι τακτικό μέλος»⁴.

Ο Μπλοχ θα αρχίσει τη διδασκαλία του στο πανεπιστήμιο του Τύμπινγκεν με τη διάλεξη *Μπορεί να απελπιστεί η ελπίδα*; και θα συνεχίσει τις παραδόσεις και τα σεμινάρια (τις παραδόσεις μέχρι το 1966), ασχολούμενος με θέματα από τη συνολική ιστορία της φιλοσοφίας. Η δεκαετία του 1960 θα τον επιφέρει πολλές διακρίσεις και τιμές, και ο ίδιος θα μπορέσει να ολοκληρώσει την έκδοση των ώριμων έργων του (*Το πρόβλημα του υλισμού. Η ιστορία και η ουσία του* [Das Materialismusproblem. Seine Geschichte und Substanz], 1972, *Το πείραμα του κόσμου* [Experimentum Mundi], 1974), καθώς και την επιμέλεια των Ατάκτων του, που ανέρχονται σε δεκαέξι τόμους.

Ο Ερνστ Μπλοχ πεθαίνει στις 4 Αυγούστου 1977, κατά τη διάρκεια της εργασίας του, λόγω καρδιακής ανεπάρκειας.

Σημειώσεις

1. Marianne Weber, *Max Weber. Ein Lebensbild*, Τύμπινγκεν 1926, σ. 476.
2. *Geist der Utopie*, πρώτη έκδοση 1918, σ. 388.
3. Οι πρώτες εκδόχές των πολιτικών κειμένων της περιόδου 1934 έως 1939 κυκλοφόρησαν σε ξεχωριστό τόμο το 1977 με τον τίτλο *Από τη διακίβευση στην καταστροφή* [Vom Hazard zur Katastrophe].
4. Σύμφωνα με τη Markun, η επιστολή δημοσιεύθηκε στη *Süddeutsche Zeitung* στις 21.9.1961.